

Bortom tystnaden

Lara är dotter till Martin och Kai som är döva. I början av filmen är Lara åtta år och redan då agerar hon föräldrarnas tolk och guide till omvärlden. Hon är bron mellan föräldrarnas tysta värld och den ljudliga världen utanför hemmet. Som 18-åring vill hon gå sina egna vägar och väljer att bli musiker som sin faster Clarissa. Men att hitta sin egen väg i livet blir svårare än hon trott, eftersom fadern känner sig sviken av hennes val.

Bortom tystnaden handlar om att bli vuxen och om att frigöra sig från sina föräldrar. Filmen berättar också om hur det är att tillhöra olika världar. Men främst handlar *Bortom tystnaden* om mänskliga relationer och om hur viktigt det är att kommunicera med varandra och att försöka förstå och acceptera varandra för dem vi är.

Rekommenderas från åk 4 till gymnasiet

En filmhandledning av
MARIELA DU RIETZ

Filmens handling

Lara åker skridskor på en sjö med sin faster Clarissa. Ibland ser vi dem underifrån genom isen och ljuden från skridskor och röster blir förvrängda. Clarissa gör vackra piruetter för Lara men plötsligt faller hon. Lara åker oroad fram till fastern och frågar om hon gjort sig illa. Clarissa sitter på isen och skrattar. I nästa scen har den åtta-åriga Lara börjat i tredje klass. Hon bor tillsammans med sina föräldrar, Martin och Kai, i en mindre stad i Tyskland. Föräldrarna är döva och Lara får tidigt hjälpa dem att kommunicera med omvärlden. Lara är familjens språkrör i det vardagliga livet. Lara är med på banken och tolkar då föräldrarna ordnar sin ekonomi. Hon tolkar också åt dem på kvartssamtalen med lärarna i skolan. Det är ett stort ansvar men för det mesta klarar hon det bra, även om det innebär att hon då och då måste frisera sanningen en aning för att få sina två världar att fungera ihop.

Mamma Kai har aldrig lärt sig cykla för att hon har dålig balans på grund av

Far och dotter i nära samvaro, Martin och Lara "talar" om hur snön låter när den faller.

sitt handikapp. Men Lara vill att hon ska vara en "riktig mamma" och Kai lovar att hon ska lära sig cykla så snart barnet hon bär på har fötts.

Under ett julfirande i farföräldrarnas hem ger faster Clarissa Lara en klarinett i present. Fastern är en självständig och vacker kvinna som blivit framgångsrik som klarinettist. Musiken öppnar en ny värld för Lara och för henne och fastern närmare varandra, något som Laras far Martin inte accepterar. Han är rädd för att förlora sin dotter till en värld han inte förstår eller kan dela med henne.

En kort tid senare ska Laras syster Marie födas. Martin och Lara sitter och väntar på BB. Lara frågar Martin om han blev glad då hans syster Clarissa föddes. Då minns Martin i olika återblickar sin svåra uppväxt som ensam döv medlem i familjen. Hans föräldrar lärde sig aldrig teckenspråket och hade svårt att förstå honom. Man förstår att hans förhållande till systemen Clarissa är spänt sedan barndomen. Han minns faderns 50-årsdag. Clarissa ska spela klarinett inför publik för första gången. Många gäster har kommit och Clarissa har övat länge. Men Martin kan inte höra systemens klarinett och faderns pia-

nospel. Han ser bara deras ansiktsuttryck och börjar skratta åt situationen. De försöker få tyst på honom och drar in honom i barnkammaren och låser dörren. Clarissa vill sedan aldrig spela om han är med och det blir många ensamma kvällar i barnkammaren för Martin.

Trots faderns ogillande vägrar Lara ge upp den nya och egna värld hon funnit i musiken och börjar ta klarinettlektioner med skolans musiklärare som upptäcker att Lara har stor talang.

Tio år senare. Lara är 18 år. Hon har blivit så bra på klarinetten att musikläraren råder henne att studera vidare på högre nivå. Faster Clarissa har stora framtidsplaner för Lara och menar att hon inte kan ta hand om sina föräldrar hela livet. Hon föreslår att Lara efter studentexamen ska åka till Berlin och bo hos henne över sommaren. Clarissa vill hjälpa Lara att öva inför intagningsprovet till musikhögskolan. Lara berättar ingenting för föräldrarna om sina funderingar att åka till Berlin, men då hela familjen träffas för att fira Clarissas födelsedag uppdragas Laras planer. Martin tar illa vid sig och känner sig hotad av sin systers närhet till dottern. Han känner sig förbisedd och

sårad och tycker att Lara valt Clarissa framför honom.

Lara reser till Berlin och bor hos Clarissa och hennes man Gregor. Hon ägnar dagarna åt att förbereda sig inför intagningsprovet.

En dag lär hon känna Tom, som liksom Lara är hörande uppvuxen med döva föräldrar. Han undervisar på en skola för döva och får Lara att inse att hennes ovanliga barndom inte behöver vara en belastning utan istället är en tillgång.

Lara har precis börjat pröva sina egna vingar då Kai, Laras mor, råkar ut för en cykelolycka och dör. Lara återvänder hem till fadern och lillasyster Marie. Men hon känner sig instängd i föräldrahemmet. Hon känner ett stort ansvar för fadern samtidigt som hon inte längre står ut med den mycket nära relation hon har till honom sedan barndomen. De har ett häftigt gräl som slutar med att Lara åker tillbaka till Berlin. Hon talar om för sin faster Clarissa att hon inte heller behöver hennes hjälp inför intagningsprovet och börjar förbereda sig på egen hand.

När hon väl står på musikhögskolans scen inför antagningsnämnden kommer plötsligt hennes far in i auditoriet. Han tecknar till henne att han har kommit för att se vad som är så viktigt för henne och för att se henne spela. När Lara har spelat frågar hon sin far om han någonsin kommer att förstå hennes musik. Han svarar att han inte kan "höra" den men att han kan försöka "förstå" den. Lara och Martin inser att det finns ett sätt för deras olika världar att mötas.

Att bli förälder till sina föräldrar

Lara är en brådmogen 8-åring i början av filmen som agerar teckentolk åt sina föräldrar i alla lägen. Hon är den enda i familjen som både kan tala och höra. Som familjens tolk i olika situationer blir hon vuxen. Hon och föräldrarna byter plötsligt roller med varandra. De lever i en liten stad, något som innebär att det inte alltid finns professionella tolkar att ta till. Lara tolkar telefonsamtal, är med på kreditförhandlingen på banken. Till och med på kvartssamtalen i skolan är hon den som ska förmedla vad både föräldrar och lärare säger till varandra. I Tyskland textar man inte tv-programmen som i Sverige. Utländska produktioner dubbas till tyska. Lara får även hoppa in och tolka mammas kärleksfilmer ibland. Hon blir familjens "utrikesminister" som ibland måste riskera sin egen utbildning och egna intressen för att vara föräldrarnas ögon och öron.

Samtidigt utvecklas en mycket nära relation mellan Lara och föräldrarna. De har ett varmt och kärleksfullt förhållande till varandra. Särskilt mellan Lara och hennes far Martin finns starka band. De har sina egna gissningslekar om hur olika ljud låter. "Vilket ljud gör solen när den går upp, eller hur låter snön när den faller på ängen?" Lara växer upp i en trygg och positiv men samtidigt isolerad värld.

Lara lär sig snabbt att kommunicera på två språk, något som öppnar hennes sinnen och gör henne till en mycket mogen person. Men särskilt fadern påpekar ofta föräldrarnas utanförskap och att han och dottern tillhör två olika världar. Först när Lara som tonåring träffar Tom som även han är uppvuxen med döva föräldrar, inser Lara att hennes livsöde inte är unikt och att hon har många positiva upplevelser att ta med sig ut i livet. Tom ser möjligheterna i att leva både med hörande och döva. Han är trygg i sin tvåspråkighet och trivs med att tillhöra två kulturer.

Barn och ungdomar som har föräldrar från andra länder och kulturer kan i vissa fall vara i samma situation som Lara, Tom, Martin och Kai. Ofta får dessa barn ta stort ansvar för sina föräldrar eftersom de snabbare lär sig det nya språket och det nya landet och därmed får hjälpa sina föräldrar i kontakten med omvärlden.

★ Diskutera Laras roll i familjen. Är det rätt att ge ett barn så stort ansvar? Kräver föräldrarna för mycket av Lara? Vad innebär ansvaret för Lara? I skolan har Lara inga vänner. Vad menar musikläraren när han säger att "korpar flyger i svärmar – örnen flyger ensam"?

★ Diskutera hur det är att tillhöra olika världar eller kulturer som Lara. Vad är positivt och vad kan bli svårt att hantera?

Att frigöra sig

Lara väljer musiken framför allt även om det innebär att hon inte kan dela den med sina föräldrar. Särskilt fadern känner sig åsidosatt och önskar att Lara vore döv så att hon helt och hållet kunde dela hans värld. Musiken kan sägas vara en symbol för Laras frigörelse. Något som föräldrarna inte kan uppleva blir hennes största drivkraft.

Lara är som alla människor beroende av sina föräldrars stöd och bekräftelse. Och föräldrarna är praktiskt beroende av Lara. Denna situation gör att hennes band till familjen blir mycket starka och är en stor del av hennes identitet. Att frigöra sig från föräldrarna kräver därför mycket av henne. Faster Clarissa frigör Lara genom att stödja henne i sitt

musicerande och får henne att komma till Berlin.

Unga människor behöver bli sedda och bekräftade av vuxna som inte är deras föräldrar. Ibland är det nära släktingar som kan spela viktiga roller i frigörelseprocessen. Clarissa ger Lara sitt stöd men vill samtidigt visa sin styrka gentemot brodern. Lara upplever att Clarissa aldrig försökt lära känna sin bror. Dessutom har Clarissa inga egna barn och det gör att Lara känner att fastern ser henne som dottern hon aldrig fick.

Lara känner skuld när hon väljer musiken framför föräldrarna och åker till Berlin. När Kai sedan dör i en cykelolycka är det som om Martin anklagar Lara för Kais död. Som liten övertalade Lara sin mor att lära sig cykla fast hon hade problem med balansen på grund av sin hörselskada. "Alla riktiga mammor kan cykla", säger den lilla Lara till sin mamma.

★ Tidigt blir musiken Laras egen värld dit hon kan gå när hon känner sig ensam. Vad betyder musiken för Lara? Varför är Martin så negativt inställd till Laras musicerande i barndomen? Vad menar Martin i slutscenen av filmen då han tecknar till Lara att han inte kan "höra" musiken men att han kan försöka "förstå" den? Fundera över hur musiken används av Tom då han undervisar barnen på skolan för döva. Barnen dansar till musiken. Hur kan de göra det?

★ Fundera på vilka problem Lara har med sina föräldrar när hon bestämmer sig för att flytta till Berlin. Vad händer i en familj när man som tonåring vill flytta hemifrån? Varför blir det särskilt svårt för Lara att flytta? Vad betyder Clarissa för Laras frigörelse?

★ Tror du att Lara känner skuld för att hon ibland har önskat att föräldrarna var "som alla andra"? Hur har Lara utvecklats under tiden i Berlin? Hur har mötet med Tom påverkat henne? Vad förväntar sig Martin av Lara efter moderns död? Känner sig Lara skyldig för sin mammas död?

Familjerelationer – det sociala arvet

I *Bortom tystnaden* ser vi hur konflikter uppstår inom en familj då dess medlemmar inte är lyhörda inför varandras önskingar och drömmar. De accepterar inte varandras fel och brister. Det finns även dolda konflikter från tiden innan Lara fanns. Martin och hans syster Clarissa har på olika sätt glidit ifrån varandra och det har gått så långt att Martin upplever Laras vänskap med

fastern som ett hot. Det finns även uppklarade spänningar mellan Clarissa, Martin och deras föräldrar. Vi får till exempel veta att familjen aldrig försökte lära sig teckenspråket under Martins uppväxt. Clarissa berättar för Lara att läkarna rådde familjen att inte lära sig teckna för att man trodde att Martin därmed bättre skulle lära sig tala. Martin gestaltar utanförskapet i att vara döv och de fördomar som döva fått kämpa emot i generationer. De som är döva sedan barndomen har ofta svårt att tala, eftersom de aldrig har hört orden. Därför tror många att döva även är stumma. Men de flesta har inga problem med ljudorganen. Att inte kunna tala och höra gör att Martin i barndomen reagerar på ett för omvärlden onaturligt sätt till exempel då han ser sin syster och sin far spela instrument som han inte kan höra. Hans föräldrar kan inte hantera situationen. Modern skämmer bort Martin medan fadern är kall och avståndstagande mot honom. Ingen av dem försöker förstå hans verklighet. Deras brist på kunskap gör att han behandlas som om han vore avvikande.

Martin har själv kämpat hårt för att bli en självständig person. Han är inte längre det döva förtryckta barnet. Nu är han Laras far. Men trots de egna erfarenheterna har han svårt att låta dottern få gå sina egna vägar. Martin tror att han kommer att förlora Lara till Clarissa och musikens värld, därför markerar han tydligt att Lara är "hans barn". Kai är medveten om att hennes man gör fel. Hon säger: "Du måste acceptera Lara som hon är: hörande. Vi är döva." Kai säger också att Martin bara kommer att förlora Lara om han begår samma misstag som sina föräldrar. "Du äger henne inte", säger Kai till sin man.

★ Fundera på hur Martins uppväxt och relationen till sina föräldrar och till systemen Clarissa påverkar hans förhållande till Lara. Varför har Martin och Clarissa glidit isär? Kan de hitta tillbaka till varandra igen?

★ Fundera över personen Clarissa. Är hon så självständig och framgångsrik som hon verkar? Hur är hon mot sina medmänniskor? Vilka känslor har hon för sin bror Martin? Vad bär hon med sig från deras uppväxt? Hur reagerar hon när Lara visar sig vara skickligare på klarinetten än hon själv? Har Clarissa några baktankar med att hjälpa Lara ut i världen?

Marie, Laras yngre syster, kommer till

Lara och Clarissa – en relation som genomgår en stor förändring under filmens gång.

världen då Lara är nio år. Liksom Lara är Marie hörande. Men Marie behöver inte ta samma ansvar för föräldrarna som Lara en gång gjort. Hon är det andra barnet som har större distans till Martin och Kai. Det blir särskilt tydligt i scenen då hon tillsammans med en kompis ska testa om Kai verkligen är döv. Hon hoppar ner från en stol och låtsas vara skadad och ropar på mamma. Då Lara kräver en förklaring menar Marie att hon vill se om föräldrarna egentligen är spioner som låtsas vara döva. Lara blir upprörd och menar att Marie ska vara glad över att hon kan höra. "Pappa hör inte din musik men han hatar den ändå", svarar Marie.

★ Fundera över Maries roll i familjen. Är det ofta så att de äldre syskonen får ta större ansvar hemma än de yngre? Hur är Maries relation till Lara? Och till Martin? Tror du att Marie tar över efter Lara då hon har flyttat hemifrån? Vilken roll kan Lara komma att spela den dagen Marie vill frigöra sig från sin far?

Stereotyper

I *Bortom tystnaden* är två av huvudpersonerna döva. Vad vi ser är regissörens försök att gestalta dem, inte hur döva har det i allmänhet. Vårt sätt att se på världen bygger ofta på de bilder vi ser på film, på tv och i tidningar. Medierna ger oss för det mesta en konstruerad bild av världen som i verkligheten är mångfacetterad och består av olika färger, kulturer och verkligheter. Olika grupper av människor blir ofta till stereotyper och vi börjar tänka på dem

som en homogen enhet med ett likartat beteende. Vi glömmer ofta att grupperna består av enskilda individer med alla möjliga drömmar, åsikter och uttrycks sätt. Ett handikapp är en sådan gemensam nämnare som gör att världen kan delas in i "vi" och "de". Den hörande världen är normen och döva passar inte alltid in eftersom de har svårare att följa de regler som styr den världen.

I filmens inledningsscenen, då Lara och Clarissa åker skridskor, befinner sig åskådaren plötsligt under istäcket. Ljudet från åkarna är förvrängt och verkar komma långt bortifrån. Detta är enligt regissören ett försök att gestalta hur det är att vara döv.

★ Tycker du att *Bortom tystnaden* ger en stereotyp bild av döva? Eller är det tvärtom så att filmen får oss att fundera över våra förutfattade meningar om döva?

★ Diskutera hur olika grupper porträtteras i medierna, t ex överviktiga, handikappade, invandrare, ungdomar, homosexuella. Är det fördomsfullt att tala om homogena grupper?

Dövas språk och kultur

Sveriges riksdag beslutade 1981 att erkänna teckenspråket som de dövas första språk och detta innebar en stor förändring för dövundervisningen i vårt land. I dag betraktas döva som en tvåspråkig grupp i det svenska samhället. Att ha teckenspråket som modersmål innebär även att man tillhör döv-kulturen som består av dövas levnads-

Attaåriga Lara vill att mamma skall kunna cykla – precis som andra mammor.

sätt, synsätt, erfarenheter, kunskaper och normer. Det finns en mängd aktiviteter för döva som vuxit fram parallellt med det hörande samhället. Till exempel finns teater, konst, och poesi på teckenspråk och på dövas villkor. Hörande barn till döva och hörande syskon till döva barn får tidigt ta del av dövulturen, något som ofta präglar deras liv som vuxna.

Under historiens lopp har döva fått utstå mycket lidande då de betraktades som utvecklingsstörda. Många döva spärrades in på mentalsjukhus, kanske i hela sitt liv. De blev språkligt förtryckta eftersom de förbjöds att använda teckenspråket och tvingades lära sig höra genom att avläsa munrörelser. Omvärldens okunskap gjorde att döva tvingades lära sig tala så att hörande skulle förstå dem. Längre var teckenspråket förbjudet i skolorna och det hände att barn blev bestraffade om de använde det.

I Sverige finns i dag ungefär 10.000 barndomsdöva, det vill säga att man är född döv eller har blivit döv tidigt under barndomen. Teckenspråket blir dessa personers första språk. Teckenspråket är ett eget språk, med egen grammatik och syntax. Om man blivit döv i vuxen ålder, så kallad vuxendöv, har man svenskan som första språk. Att vara barndomsdöv är inget funktionshinder i vanlig bemärkelse. I en teckenspråkig miljö finns nämligen inga hinder utan det är i kontakten med hörande som problemen uppstår. Några exempel på hinder som döva möter i samhället är brist på teckenspråkstolkare, otextade tv-program, otextade svenska filmer och svårbe-

griplig samhällsinformation på svenska.

Man tror att teckenspråket har funnits sedan 400-talet före Kristus. Det är inte internationellt men vissa gemensamma nämnare gör att döva från olika länder kan kommunicera. Språket har utvecklats med tiden precis som talade språk och det finns till och med dialektala variationer inom ett och samma land. Teckenspråket är rikt och nyanserat precis som ett talat språk.

I vardagskontakter med samhället är döva hänvisade till tolk. 1994 antogs en lag som innebär att landstingen är skyldiga att tillhandahålla tolkservice för döva. Men det finns ingen lag som säger att alla döva ska ha rätt till tolk. Dessutom råder enorm tolkbrist och det gör att döva inte kan delta aktivt i samhällslivet och ställs därför utanför den grundlagsfästa yttrandefriheten.

Att vara döv föräldrar med hörande eller döva barn kan vara svårt. Bristen på tolkar försvårar kontakten med skolan. Döva föräldrar behöver särskilt stöd och måste få god kännedom om sin egen och barnets roll och utveckling i familjen och i samhället. För att bli trygga föräldrar måste de även kunna kommunicera med sina barn på teckenspråk. I Sverige får döva föräldrar stöd av landstingens pedagogiska hörselvård och teckenspråk erbjuds som hemspråk till hörande barn med döva föräldrar i skolan.

Om idén till filmen

Regissören Caroline Link kom på idén till *Bortom tystnaden* under en vistelse i USA 1993. Caroline Link träffade många döva som gav henne

en inblick i de dövas språk, kultur och levnadssätt. Hon besökte även ett universitet där man kan studera alla möjliga ämnen på teckenspråk. Om temat i filmen säger Caroline Link i en intervju att hon inte ville göra en film om handikappade. Hon ville berätta om vanliga människor och de speciella, vackra och poetiska ögonblick som vi alla upplever i våra liv. ”Jag ville göra en film om kärlek och om att bli vuxen men också om hur svårt det är att först hitta sin egen väg och sedan följa den”, säger Caroline Link.

Mer information om dövas språk och kultur

Sveriges Dövas Riksförbund, www.sdrf.se
Hörselskadades Riksförbund, www.hrf.se
Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn, www.dhb.se
Tyst Teater, www.riksteatern.se

Mer att läsa

Greenberg, Joanne. ”I detta tecken” (Stockholm, 1973). Om en flicka som liksom Lara växer upp med döva föräldrar.

”Teckenspråk till vardags”. Innehåller 430 illustrationer på svenskt teckenspråk. Kan beställas av Sveriges Dövas Riksförbund.

PRODUKTIONSUPPGIFTER

Tyskland 1996

Originaltitel: *Jenseits der Stille*

Manus: Caroline Link, Beth Serlin

Regi: Caroline Link

Foto: Gernot Roll

Musik: Niki Reiser

I ROLLERNA

Lara – Sylvie Testud

Lara som barn – Tatjana Trieb

Martin, Laras far – Howie Seago

Kai, Laras mor – Emmanuelle Laborit

Clarissa – Sibylle Canonica

Gregor – Matthias Habich

TEKNISKA UPPGIFTER

Längd: 113 min

Format: 1:1, 85

Ljud: Dolby SR

Censur: från 7 år

Premiär: 30.11.2001

DISTRIBUTION

Svenska Filminstitutet, Box 271 26, 102 52 STOCKHOLM Tel 08-665 11 00, fax 08-661 18 20 www.sfi.se